

Gennem Aalborg fra nord til syd

AF STIG BERGMANN MØLLER OG BENTE SPRINGBORG

I 1998, 2000 og 2005 har Aalborg Kommune udskiftet hovedkloakken og renoveret andre ledningsføringer blandt andet i Østerågade, Nytorv og Boulevarden, og Aalborg Historiske Museum har i den forbindelse fået en enestående mulighed for at kigge ned i byens middelalder- og renæssancehistorie. I alle tre år er der således i et godt samarbejde med kommunen blevet gennemført omfattende arkæologiske undersøgelser, og museet har nu et tværsnit gennem midtbyen nogenlunde fra Nytorv i nord og til John F. Kennedys Plads i syd. I det følgende skal der i al korthed gives en præsentation af nogle af de væsentlige resultater fra disse undersøgelser.

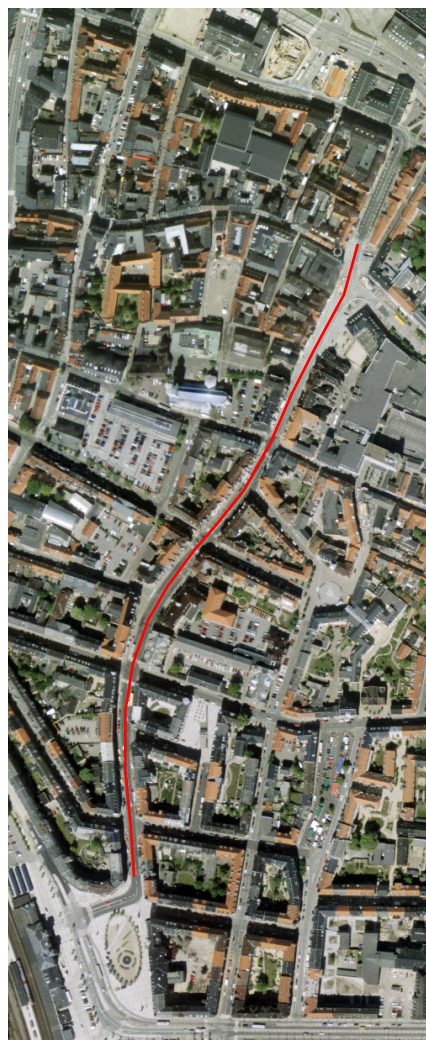
Åhavnen i Østerå

Hvor Østerågade i dag ligger, løb tidligere Østerå. Åen fungerede som havn fra Aalborgs opståen kort efter 900, men i 14-1500-tallet aftog åhavns betydning. Handlen trak ud mod åmundingen til "Byens Hoved", der lå for enden af Østerågade ved den nuværende Toldbodplads. Åhavnen var ganske enkelt blevet for lille til at modtage større skibe, og disse ankrede i stedet op ude på Limfjorden. Her blev varerne omladet til både og pramme, som kunne sejle op i Østerå. De såkaldte krejlerkåge anløb stadig helt op i 1800-tallet åhavnen med varer til byen, men fra 1872 blev åen overdækket stykke for stykke, og i 1897 blev vandet i åen ledt øst om midtbyen. Det gamle åleje erstattedes af en muret og støbt, overdækket kloakkanal, og hermed var åhavns tid endegyldigt forbi.

I 1998 var det blevet tid til en udskiftning af denne kloakkanal, og de arkæologiske udgravninger resulterede blandt andet i fundet af talrige bolværker fra havnen i Østerå og i fundet af to teglstenshuse langs med åen.

Bolværker blev langt op i tiden typisk bygget af nedbankede pæle og vandret tømmer, men det hidtil ældste bolværk i Østerå, fundet omtrent over for Gammeltorv, var lavet af en genbrugt skibsside, som blev holdt på plads af nedrammede stolper. Senere tiders jordtryk havde næsten trykket bolværket helt fladt, men oprindeligt sikrede de nedbankede stolper, at skibssiden stod lodret. En af stolperne blev ved årringsdatering tidsfæstet til 1249-50, og bolværket er givetvis anlagt kort tid derefter. Udgravningens resultater sammenholdt med oplysninger i et bevaret dokument fra 1441 peger på, at anlæggelse og vedligeholdelse af bolværker i middelalderens Aalborg formentlig var den enkelte grundejers ansvar.

I det, der i dag er krydset mellem Algade og Boulevarden, fandtes det ene af de to nævnte teglstenshuse. I middelalderen lå huset på østsiden af Østerå, syd for Algade og Ladebro. Huset, der formentlig har til-

Udgravningerne gennem Aalborg midtby er vist med en rød streg.

Omtrent over for Gammel-torv blev en skibsside – til højre i billedet – kort efter 1249-50 genbrugt som bolværk. Til venstre ses en murrest fra et teglstenshus opført mellem 1574 og 1580. I baggrunden ligger den nye kloak.

Foto: Aalborg Historiske Museum.

hørt en købmand, var bygget i gule munkesten, middelalderens store teglsten, og en årringsdatering af egetræ fundet under huset har vist, at det blev opført efter 1356. Den bevarede del af bygningen bestod af en kælder på ca. 42 m². Tre af kældermurene var jorddækkede på ydersiderne, men vestgavlen stod oprindelig fri direkte ud til Østerå. Gennem to døre i vestgavlen kunne der fra pramme på åen bringes varer ind i kælderen.

Huset blev først nedrevet ved gadegennembruddet til Østerågade og Boulevarden i 1910. I midten af 1600-tallet boede skoleholder Nicolai Beidenburg i bygningen, og i 1767 begyndte Aalborg Stiftstidende sammesteds. I 1800-tallet var huset blandt andet ejet af købmand August Worm.

Efter 1356 blev der syd for Ladebro opført et teglstenshus med adgang direkte ud til Østerå.

Foto: Aalborg Historiske Museum.

Skomagergadekvarteret

Undersøgelserne i 2000 gav for første gang museet et indtryk af byen i området mellem Algade og Vingårdsgade – det tidligere Skomagergadekvarter. I 1100-tallet henlå det lavtliggende område ubebygget, og omkring 1200 blev der anlagt en fladbundet bygrøft ca. 20 meter

Den ovale ovn i bindingsværkshuset fra omkring 1300 har oprindeligt haft en ovnkuppel opbygget af munkesten. Foto: Aalborg Historiske Museum.

nord for Vingårdsgade. Bygrøften fungerede indtil senest 1250, og den markerede, hvortil byens lov gjaldt. For at byggemodne området blev det fyldt op med massive affaldslag i perioden mellem 1200 og 1250, og fra anden halvdel af 1200-tallet blev kvarteret langsomt inddraget i byen ved opførelse af såvel teglstensbyggede huse med kældre som lettere træbygninger.

Blandt de huse, som blev undersøgt, var et bindingsværkshus, der blev bygget ca. 1280 og nedrevet ca. 1329. I huset lå der en stor, oval kuppelovn opbygget i munkesten. På gulvene fandt arkæologerne 66 tabte mønter, og det er muligt, at huset har været et bageri, hvor folk kunne købe deres daglige brød.

Et andet spændende fund var en tømret latrin, et såkaldt magshus, hvis plankebyggede og overdækkede afløbsrende havde udløb direkte i Østerå. Magshuset blev bygget omkring 1300 og fungerede i nogle årtier derefter.

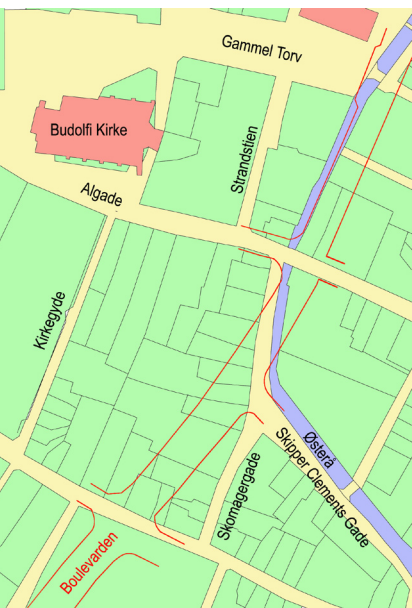
Skomagergade optræder på Peder Hansen Resens prospekt af Aalborg fra 1677, men gaden er antagelig allerede blevet anlagt fra slutningen af 1200-tallet. Ved udgravningerne fandt arkæologerne i området ned mod Vingårdsgade et værksted til garvning af skind og store mængder affald fra flere værksteder. Disse garverier var virksomme i perioden mellem 1300 og 1450. Blandt affaldet var mange strimler og stumper af læder, som tyder på, at skomagere ligeledes arbejdede i området. Dette forhold forklarer rimeligvis, hvorfor gaden fik navnet Skomagergade. Gaden forsvandt i øvrigt ved gadegennembruddet til Boulevarden i 1909-10.

Befæstningen ved Sankelmarksgade

I 2005 fortsatte renoveringen af kloaksystemet ned ad Boulevarden, fra krydset i Vingårdsgade til John F. Kennedys Plads, og museets arkæologer fulgte med. Det blev bekræftet, at såvel middelalder- som

I latrinkassen og i renden opsamlede arkæologerne 32 hele eller fragmenterede bægge af træ, såkaldte stavbægge. Folk har formentlig skyllet sig med de vandfyldte bægge efter toiletbesøg. Nogle af dem er da blevet tabt ned i latrinen. Foto: Aalborg Historiske Museum.

På matrikelkortet over Aalborg fra 1872 er den i dag forsvundne Skomagergades forløb angivet. Boulevarden fra 1910 er markeret med rødt.

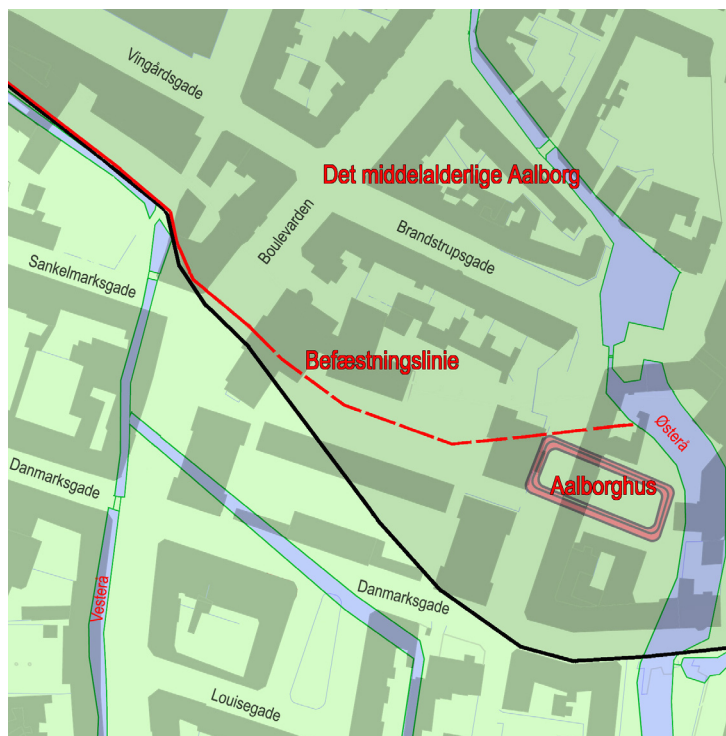
Grafik: Jan Slot-Carlsen.

renæssancebyen i det område ikke har strakt sig længere mod syd end til den nuværende Sankelmarksgade.

Årets store fund blev påvisningen af en del af Aalborgs befæstning mod syd. Det er tidligere blevet antaget, at befæstningen skulle forløbe tværs over Boulevarden ved Sankelmarksgade, og denne antagelse kunne bekræftes. Overraskende var det dog, at der var tale om to i tid adskilte befæstningsanlæg.

Det ældste anlæg bestod af en 21 meter bred og kun 80 cm dyb voldgrav, der var nedgravet i undergrundens ler. Det opgravede ler var efterfølgende blevet anvendt til opbygning af den nord for liggende vold, som havde en bredde af mindst 16,5 meter. Volden var bevaret i en højde af ca. 2 meter til lige under Boulevardens gadebelægning. Dette anlæg har indtil videre ikke kunnet dateres i sig selv, men en tidligere udgravning af befæstningen i Bispensgade har sandsynliggjort, at befæstningen omkring Aalborg blev opført i første halvdel af 1300-tallet. Anlægget kan opfattes som en afløser for den bygrøft, som arkæologerne i 2000 fandt ca. 20 meter nord for Vingårdsgade, da vold og voldgrav ud over at have en fortifikatorisk betydning også har markeret, hvortil byens lov og ret gjaldt.

Under Grevens Fejde blev Aalborg i december 1534 indtaget af Christian III's lejetropper, og kongen beordrede derefter byens forsvarsværker sløjfet. Flere årringsdateringer af egepæle anvendt ved opfyldningen af voldgraven viser, at det for den sydlige befæstnings vedkommende skete i 1550'erne.

På et nutidigt Aalborgkort er vist middelalderbyens udstrækning mod syd, befæstningslinien, borgen Aalborghus og de tidligere åer, Vesterå og Østerå.

Grafik: Jan Slot-Carlsen.

I 1631 opførtes et nyt befæstningsanlæg omkring Aalborg efter ordre fra Christian IV. Til anlægsarbejdet, der varede indtil 1634, blev indforskrevet en talstærk arbejdsstyrke fra Aalborgs opland, blandt andet fra Sæby og Hjørring. Mod syd blev anlægget bygget på det middelalderlige voldterræn, der tilsyneladende havde ligget ubebygget hen i den mellemliggende tid. Den nye befæstning bestod af en 2,4 meter bred og 1,4 meter dyb voldgrav, hvortil mod nord sluttede sig en ca. 17 meter bred vold, hvis oprindelige højde ikke kunne erkendes ved udgravningerne i 2005.

Under "Svenskekrigene" fra 1644 til 1658 skulle Aalborgs nye befæstning for første gang vise sit værd, da svenske tropper under general Wrangel 9. januar 1644 marcherede mod byen. Den blev dog indtaget uden kamp. Måske fordi forsvarsværkerne ikke var blevet holdt ved lige, måske fordi kongens lensmand og de ledende mænd i byen stak af før svenskernes ankomst og dermed lod byen i stikken. Under alle omstændigheder mistede befæstningen sin betydning efter "Svenskekrigene".

Fortsatte undersøgelser

De arkæologiske undersøgelser i forbindelse med Aalborg Kommunes renovering af kloaksystemet har givet væsentlig ny viden om byen i middelalder og renæssance. I 2006 afslutter kommunen kloakrenoveringen med den nordligste del af Østerågade og Lille Kongensgade. Museet vil også her følge arbejdet for at hente yderligere viden om havnen i Østerå fra 15- til 1800-tallet og for at få et indtryk af bebyggelsen i Lille Kongensgade.

*Et kig ned i den sydlige del af voldgraven, set inde fra byen.
Foto: Aalborg Historiske Museum.*